

Jerzy Nacewski*

ROLA I MIEJSCE NOWO UPRZEMYSŁOWIONYCH KRAJÓW ROZWIJAJĄCYCH SIĘ
 W GOSPODARCE ŚWIATOWEJ

Problem tak zwanych krajów słabo rozwiniętych gospodarczo pojawił się po II wojnie światowej w wyniku przemian strukturalnych, jakie dokonały się w gospodarce światowej i obrósł w bogatą literaturę¹. Przemiany te spowodowały zmniejszenie roli krajów słabo rozwiniętych, co w sposób wyraźny uwidoczniło się w systematycznie zmniejszającym się ich udziale w handlu światowym. O ile jednak sposób podejścia do tego problemu do niedawna podyktowany był troską o los tych krajów i szukaniem różnego rodzaju form pomocy, co znajdowało wyraz między innymi w proklamowaniu przez ONZ kolejnych dekad rozwoju, o tyle ostatnio patrzy się na te zagadnienia raczej z punktu widzenia globalnych problemów gospodarki światowej (a więc również z punktu widzenia interesów krajów wysoko rozwiniętych gospodarczo). Także kraje socjalistyczne, nie wyłączając Polski, są w coraz większym stopniu zainteresowane tym zagadnieniem². Nie oznacza to jednak, że obecnie istnieje zgodność poglądów w sprawie rozwiązania tego problemu.

* Dr, adiunkt w Katedrze Handlu Zagranicznego Uł.

¹ Na przykład klasyczne pozycje, takie jak: G. M y r d a l, Teoria ekonomii a kraje gospodarczo nierozwinięte, Warszawa 1958; P. N u r k s e, Problemy tworzenia kapitału w krajach gospodarczo słabo rozwiniętych, Warszawa 1962, czy też wybór materiałów ONZ: Kraje słabo rozwinięte gospodarczo we współczesnej gospodarce światowej, Warszawa 1966.

² Na podkreślenie zasługuje fakt, że z chwilą wystąpienia w Polsce zjawisk kryzysowych na początku lat osiemdziesiątych nasze obroty z krajami kapitalistycznymi rozwiniętymi i z socjalistycznymi zmalały, podczas gdy z krajami rozwijającymi wykazywały tendencje do wzrostu i najprawdopodobniej rola wymiany z krajami

Sposób podejścia do kwestii niedorozwoju krajów Trzeciego Świata ulegał w okresie powojennym ewolucji. Początkowo widziano możliwość rozwiązania problemu poprzez dostarczanie tym krajom bezpośredniej pomocy gospodarczej. Nie przyniosło to oczekiwanych rezultatów, z jednej strony ze względu na niedostateczną wielkość tej pomocy, a z drugiej strony często ze względu na niemożność wchłonięcia tej pomocy przez kraje słabo rozwinięte. W latach sześćdziesiątych zaczęto forsować hasło "pomoc przez handel". Polegać to miało na usuwaniu różnego rodzaju przeszkód jakie napotykał na swej drodze eksport krajów słabo rozwiniętych gospodarczo, co między innymi znalazło wyraz w udzielaniu tym krajom różnego rodzaju preferencji celnych i handlowych³. Działania takie miały przyczynić się do stworzenia korzystnych warunków dla rozwoju gospodarczego, a zwłaszcza dla rozwoju przemysłu przetwórczego w krajach rozwijających się. Była to próba wyrwania wielu krajów z błędnego kręgu ubóstwa, odejścia od rozwoju monokulturowego i ułatwienie wszechstronnego rozwoju gospodarczego.

Lata siedemdziesiąte ze swoimi kryzysowymi zjawiskami przyczyniły się do weryfikacji wielu poglądów, między innymi zweryfikowały również pogląd o skuteczności pomocy dla krajów słabo rozwiniętych poprzez mechanizm handlu zagranicznego. Okazało się w wielu przypadkach, że samo stworzenie zachęt poprzez ułatwienia w handlu zagranicznym jest zbyt słabym bodźcem do zapoczątkowania procesów rozwoju gospodarczego. Na wiele spraw zaczęto patrzeć w sposób bardziej globalny i dostrzegać konieczność rozwiązywania problemów krajów słabo rozwiniętych poprzez istotną zmianę struktury gospodarki światowej. Pojawił się termin "nowy ład ekonomiczny"⁴. W czasie obrad VI specjalnej sesji Zgromadzenia Ogólne-

rozwijającymi się będzie wzrastać, choć z drugiej strony kraje te będą naszymi coraz groźniejszymi konkurentami na rynkach krajów kapitalistycznych wysoko rozwiniętych.

³ Patrz na ten temat: S. W e i n t r a u b, Trade Preferences for Less-Developed Countries, New York, Washington, London 1967; J. N a c e w s k i, Eksport artykułów przemysłowych krajów słabo rozwiniętych gospodarczo a system preferencji celnych, "Studia Prawno-Ekonomiczne" 1970, t. V.

⁴ Pojawiła się również bogata literatura na ten temat, jak np.: O nowy ład międzynarodowy, Raport dla Klubu Rzymskiego, red. J. T i n b e r g e n, Warszawa 1978; Nowy międzynarodowy ład ekonomiczny, Warszawa 1979; B. J a s i ń s k i, Nowy międzynarodowy ład ekonomiczny; założenia i rzeczywistość, "Sprawy Międzynarodowe"

go ONZ 1 V 1974 r. uchwalono deklarację o ustanowieniu nowego międzynarodowego ładu ekonomicznego. W deklaracji tej stwierdza się między innymi: "Obecne wydarzenia doprowadziły do zrozumienia tego, że interesy rozwiniętych krajów i interesy krajów rozwijających się nie mogą być dłużej izolowane od siebie i że istnieje ścisły wzajemny związek między dobrobytem krajów rozwiniętych a wzrostem i rozwojem krajów rozwijających się i że dobrobyt międzynarodowej społeczności jako całości zależy od dobrobytu jej poszczególnych części"⁵.

Lata siedemdziesiąte uwiaryściły również bardzo wyraźnie istniejące i pogłębiające się zróżnicowanie w ramach grupy krajów rozwijających się. Można wyodrębnić wśród nich przynajmniej cztery grupy: naftowe (głównie państwa należące do OPEC), nowo uprzemysłowione (które są przedmiotem naszych rozważań), 25 najsłabiej rozwiniętych krajów świata⁶, oraz pozostałe słabo rozwinięte.

Lata siedemdziesiąte uwiaryściły również nowe zjawisko polegające na tym, że problemy krajów rozwijających się mogą być rozwiązywane dzięki temu, że kraje wysoko rozwinięte widzą w tym również swój interes. Chodzi tutaj o pojawienie się w krajach kapitalistycznych wysoko rozwiniętych problemu tak zwanych przemysłów schyłkowych, których dalsze utrzymywanie związane jest z ponoszeniem wysokich kosztów społecznych. Zarysowała się w pewnej mierze zbieżność interesów.

Kryzys gospodarczy lat siedemdziesiątych ujawnił konieczność dokonania zmian strukturalnych w przemyśle wysoko rozwiniętych państw kapitalistycznych, a tym samym dokonania dalszych zmian w międzynarodowym podziale pracy. Zmiany te polegać miałyby na tym, że wysoko rozwinięte kraje kapitalistyczne sukcesywnie ograniczać będą produkcję przemysłową w pewnych gałęziach na rzecz krajów rozwijających się. Proces przemieszczania tych przemysłów do krajów rozwijających się został już zapoczątkowany i mamy

we" 1980, nr 1, s. 25-40; J. K u l i g, Nadzieje Trzeciego Świata. Nowy międzynarodowy ład ekonomiczny, Warszawa 1981.

⁵ Deklaracja o ustanowieniu nowego międzynarodowego ładu ekonomicznego, "Sprawy Międzynarodowe" 1974, nr 8-9, s. 151-154.

⁶ Na temat najsłabiej rozwiniętych krajów świata patrz: J. D u d z i Ń s k i, Najsłabiej rozwinięte kraje "trzeciego świata" w latach siedemdziesiątych, "Sprawy Międzynarodowe" 1980, nr 1, s. 117-128.

dzisiaj do czynienia z nowym zjawiskiem: nowo uprzemysłowionymi krajami rozwijającymi się.

Zdaniem Z. Fiejki⁷, konieczność przemieszczania przemysłów z rozwiniętych do rozwijających się krajów wynika z trzech przesłanek:

1. Liczne gałęzie przemysłu w krajach rozwiniętych wkroczyły w wiek dojrzałości i przestały być nośnikami postępu technicznego.
2. Rozwój przemysłowy prowadzi do napięć społecznych w krajach uprzemysłowionych. Zarówno struktura produkcji, jak i stosowana technologia przestają odpowiadać oczekiwaniom społecznym.
3. Znacznemu pogorszeniu uległa sytuacja w podaży surowców i energii w latach siedemdziesiątych na skutek zjawisk kryzysowych i reakcji na nie państw naftowych.

Podobnie, choć szerzej patrzy na te zagadnienia T. Kołodziej⁸, który wymienia sześć przesłanek przemieszczania przemysłów do krajów rozwijających się:

- 1) wzrost kosztów siły roboczej zatrudnianej w przemyśle krajów wysoko rozwiniętych co jest jedną z przyczyn zmniejszania się konkurencyjności produkcji tych przemysłów,
- 2) pogorszenie sytuacji w podaży surowców i energii, a więc ich wyższe ceny oraz niepewność terminów dostaw,
- 3) zauważalna niechęć siły roboczej w krajach rozwiniętych do podejmowania prac ciężkich, brudnych, niebezpiecznych czy monotonicznych,
- 4) konieczność ponoszenia coraz wyższych nakładów na ochronę środowiska naturalnego,
- 5) niekorzystne zmiany w strukturze popytu dla wyrobów przemysłów schyłkowych (względnie niskie tempo wzrostu popytu na tego typu dobra),
- 6) przemiany w strukturze przemysłowej krajów wysoko rozwiniętych gospodarczo polegające na pojawianiu się nowych wiodących gałęzi przemysłu, które stają się nośnikami postępu technicznego i technologicznego.

Do przemysłów schyłkowych zalicza się takie przemysły jak

⁷ Z. F i e j k a, Próby regulowania światowej struktury przemysłu, "Sprawy Międzynarodowe" 1979, nr 7-8, s. 115-116.

⁸ T. K o ł o d z i e j, Przemieszczenie mocy produkcyjnych do tzw. nowo uprzemysłowionych krajów rozwijających się, "Kapitalizm" 1980, nr 1 s. 69-70.

lekki: włókienniczo-odzieżowy, skórzano-obuwniczy, ale także przemysł ciężki: stalowy, częściowo motoryzacyjny (samochodowy), a także pewne pracochłonne fazy przetwórstwa w nowoczesnych przemysłach (np. elektronicznym). Do krajów nowo uprzemysłowionych zalicza się także jak Argentyna, Brazylia, Hongkong, Indie, Indonezja, Korea Płd., Malezja, Meksyk, Pakistan, Singapur, Tajlandia, Tajwan, Turcja, Wenezuela i in.⁹

Kraje te posiadają pewne zalety, które przesądzają o lokalizacji tych przemysłów. I tak kraje Azji Płd.-Wsch, posiadają duże rezerwy taniej siły roboczej, natomiast w krajach Ameryki Łacińskiej występuje połączenie obfitej taniej siły roboczej z dużymi zasobami surowcowo-energetycznymi.

Obecnie udział krajów rozwijających się w światowej produkcji przemysłowej szacuje się na ok. 9%, z tendencją do wzrostu tego udziału. Natomiast w ramach gospodarki kapitalistycznej udział ten wynosi ok. 12%.

T a b e l a 1

Struktura produkcji przemysłowej krajów kapitalistycznych w latach siedemdziesiątych (w %)

Grupa krajów	1973	1975	1977	1979	1980
Rozwinięte	89,1	87,9	88,3	88,6	87,9
Rozwijające się	10,9	12,1	11,7	11,4	12,1

Ź r ó d ł o: Na podstawie "Monthly Bulletin of Statistics UN January", 1978, Decembar 1980.

Trzeba jednak pamiętać, że na ten wzrastający udział w produkcji przemysłowej wpływ wywarło stosunkowo niewiele krajów rozwijających się. I tak 75% tej produkcji przypada tylko na 10 państw: Brazylię, Meksyk, Argentynę, Koreę Płd., Indie, Turcję, Indonezję, Hongkong i Tajlandię.

Podobna sytuacja występuje w handlu światowym. Na kraje słabo rozwinięte przypada ok. 9% światowego eksportu wyrobów przemy-

⁹ Niektórzy zaliczają do tej grupy krajów również kraje europejskie, takie jak Grecja, Portugalia, Jugosławia, a nawet Hiszpania.

T a b e l a 2

Udział w światowym eksporcie w latach 1960-1980 (w %)

Grupa krajów	1960	1965	1970	1975	1980
Uprzemysłowione	76,1	78,2	80,0	73,6	69,7
Rozwijające się	23,9	21,8	20,0	26,4	30,3
W tym:					
OPEC	6,1	6,0	5,7	13,0	14,8
średnio uprzemysłowione ^a	4,8	4,7	5,1	5,7	7,5

^a Grecja, Portugalia, Brazylia, Meksyk, Hongkong, Singapur, Korea Płd., Tajwan.

Źródło: Dane ONZ, MFW, OECD, ze: "Rynki Zagraniczne" 1982, nr 6, s. 3.

słowych, ale 70% tego udziału jest zasługą nielicznych krajów, takich jak: Hongkong, Korea Płd., Tajwan, Brazylia, Singapur, Indie, Meksyk, Argentyna, Pakistan, Tajlandia i Malezja.

Z danych tab. 2 wynika, że udział krajów rozwijających się w handlu światowym wykazuje tendencję do wzrostu, ale - jak można się domyślać - znaczną rolę odgrywają w tym względzie kraje OPEC. Natomiast udział grupy krajów, które nas interesuje, systematycznie, choć wolno rośnie, by osiągnąć poziom 7,5% w 1980 r.

Jeszcze wyraźniejszy jest wzrost udziału w handlu światowym artykułami przemysłowymi grupy państw nowo uprzemysłowionych. Wzrost tego udziału dokonuje się zarówno kosztem państw uprzemysłowionych kapitalistycznych, jak i socjalistycznych. Jeszcze bardziej eksponowaną pozycję zajmują kraje nowo uprzemysłowione w handlu światowym poszczególnymi wyrobami przemysłowymi. I tak na przykład w światowym handlu odzieżą udział ten dochodzi do 40%.

Kraje te stały się obecnie groźnymi konkurentami w wielu branżach przemysłu, a zwłaszcza opartych na standardowych technologiach, jak np. przemysł tekstylny i odzieżowy.

Przewiduje się, że w niedługim czasie kraje te będą odgrywać znaczną rolę w światowej produkcji i eksporcie takich branż, jak: przemysł stoczniowy (Grecja, Jugosławia, Hiszpania, Korea Płd., Tajwan), produkty przemysłu motoryzacyjnego (Brazylia, Meksyk,

Tabela 3

Eksport wyrobów gotowych według regionów 1970-1979

Grupa krajów	1970	1973	1975	1977	1979
w mld dol.					
Świat	200,5	360,9	514,2	666,1	966,7
Uprzemysłowione	184,4	326,9	468,8	597,6	857,5
Rozwijające się	16,1	34,0	45,4	68,5	109,2
W tym:					
średnio uprzemysłowione	9,1	22,5	32,1	49,0	81,9
w %					
Świat	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Uprzemysłowione	92,0	90,6	91,2	89,7	88,7
Rozwijające się	8,0	9,4	8,8	10,3	11,3
W tym:					
średnio uprzemysłowione	4,5	6,2	6,2	7,4	8,5

Źródło: Na podstawie danych GATT, UNZ, za: "Rynki Zagraniczne" 1982, nr 6, s. 3.

Hiszpania, Korea Płd.), obrabiarki (Brazylia), urządzenia i sprzęt przemysłowy (Hiszpania, Korea Płd., Tajwan)¹⁰.

Tendencje, które zostały powyżej przedstawiłone stanowią zagrożenie dla interesów polskiego handlu zagranicznego z tego względu, że kształtowanie się nowej struktury eksportu krajów nowo uprzemysłowionych zbliża się do struktury eksportu polskiego na rynki krajów kapitalistycznych rozwiniętych. Będzie to w przyszłości wymagało albo sprostania tej konkurencji, albo dosyć radykalnej zmiany struktury naszego eksportu.

¹⁰ G. Koopman, Tendencje rozwojowe w handlu światowym, "Wirtschaftsdienst" 1981, nr 10, cyt. za: "Rynki Zagraniczne" 1982, nr 6, s. 3.

Działania, o których była mowa powyżej znajdują również swoje odpowiedniki w formach zinstytucjonalizowanych na forum różnych organizacji międzynarodowych, takich jak UNCTAD czy UNIDO. W tak zwanej Deklaracji i Planie Działania krajów słabo rozwiniętych przyjętej i proklamowanej w Limie wysunięto postulat głębokich przemian strukturalnych w postaci zorganizowania przemieszczania przemysłu do krajów rozwijających się. Powołano do życia tzw. system konsultacji przemysłowych i przyjęto założenie, że co najmniej 25% światowej produkcji przemysłowej w roku 2000 przypadać będzie na kraje Trzeciego Świata. We wspomnianym Planie Działania wysuwa się również takie postulaty jak przekształcenie systemu konsultacji przemysłowych w system międzynarodowych negocjacji i wiążących postanowień międzynarodowych w zakresie przemieszczeń przemysłu do krajów rozwijających się oraz ustanowienie globalnego funduszu do popierania uprzemysłowienia krajów rozwijających się. Fundusz ten według założeń ma osiągnąć kwotę 300 mld dol. w roku 2000. Większość środków na rzecz funduszu ma pochodzić z krajów wysoko rozwiniętych gospodarczo, jak również z krajów OPEC. Fundusze te miałyby być przekazywane krajom rozwijającym się na uprzywilejowanych warunkach.

W sprawę tę coraz poważniej angażują się korporacje ponadnarodowe szukając korzystnej lokaty dla swoich kapitałów w krajach rozwijających się. Wprawdzie nie jest to główny obszar lokat kapitałowych korporacji ponadnarodowych ale ocenia się, że 1/3 lokat przypada na ten obszar. O trwałości tej tendencji może przekonywać fakt rozluźnienia trzech nierozłącznych dotąd faz produkcji przemysłowej:

- 1) przygotowania produkcji (prace rozwojowo-konstrukcyjne),
- 2) wytwarzania,
- 3) zbytu (komercjalizacji).

Dla krajów kapitalistycznych wysoko rozwiniętych maleje relatywnie znaczenie fazy wytwarzania, natomiast chcą one pozostać pod swoją kontrolą fazę pierwszą i trzecią¹¹.

W takim też kierunku zmierza polityka korporacji ponadnarodowych. Taki rozwój sytuacji stanowi poważne zagrożenie dla eksportu wyrobów przetworzonych z krajów socjalistycznych na rynki krajów kapitalistycznych wysoko rozwiniętych.

¹¹ F i e j k a, op. cit., s. 115-116.

T a b e l a 4

Światowy handel odzieżą

Grupa krajów	1974	1975	1976	1977	1978
w mld dol.					
Świat	14,9	16,8	20,7	23,5	28,5
Uprzemysłowione	8,1	9,1	10,3	12,1	14,4
Rozwijające się	4,7	5,4	7,9	8,6	10,5
Socjalistyczne	2,3	2,3	2,5	2,9	3,5
w %					
Świat	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Uprzemysłowione	54,6	54,5	49,4	51,3	50,8
Rozwijające się	31,8	32,1	38,3	36,4	37,0
Socjalistyczne	13,6	13,4	12,3	12,4	12,2

Ź r ó d ł o: Na podstawie: "Monthly Bulletin of Statistics UN", July 1980, s. LXXX oraz L i LXX.

T a b e l a 5

Wzrost udziału krajów rozwijających się w światowej produkcji
w niektórych "czułych" branżach (w %)

Branże	1964	1985 (prognozy)
Dobra pośrednie		
hutnictwo	6,3	15,8
metale nieżelazne	8,0	30,7
chemia ciężka	5,5	16,7
nawozy sztuczne	9,1	24,0
Dobra konsumpcyjne trwałego użytku		
Tekstylia i skóry		
przędzalnictwo i tkactwo	21,5	37,7
ubrania i konfekcja	8,6	21,1
skóry, błasy, futra	8,9	28,3
obuwie	4,6	14,8
Konstrukcje mechaniczne i elektryczne		
mechanika ogólna	4,1	15,2
sprzęt rolniczy	2,9	10,2
motocykle i rowery	8,5	17,3
sprzęt elektroniczny powszechnego użytku	7,6	13,7

Ź r ó d ł o: Croissance mondiale et stratégie de specialisation, Paris 1976, za: T. Kołodziej, Przemiany w międzynarodowym podziale pracy a zatrudnienie, "Sprawy Międzynarodowe" 1979, nr 6, s. 99.

Jerzy Nacewski

ROLE AND PLACE OF NEWLY-INDUSTRIALIZED DEVELOPING COUNTRIES
IN THE WORLD ECONOMY

It was very easy to distinguish among the developing countries in the seventies a group of countries characterized with a high dynamics of industrial production growth and even higher dynamics of export growth. This group of countries known as newly-industrialized countries includes: Argentina, Brazil, India, Indonesia, South Korea, Malaysia, Mexico, Pakistan, Singapore, Taiwan and some other countries.

The article is an attempt at evaluation of this phenomenon, its causes and prospects of its further development against the background of the economic situation in the world. The author points at dangers facing the Polish export, especially of the light industry products, caused by growing competitiveness of exports from the above mentioned group of countries.